

УЯЎЛЕННІ ПРА МАГІЧНЫЯ ЎЛАСЦІВАСЦІ ЖЫВЁЛ У ЕЎРОПЕ РАННЯГА НОВАГА ЧАСУ

Клімуць Лада Яраславаўна
дацэнт кафедры ўсеагульнай гісторыі ўстанова адукацыі
“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт
(г. Магілёў, Беларусь)

Старажытныя ўяўленні пра магічныя ўласцівасці жывёл былі падмацаваныя вучонымі трактатамі Сярэднявечча. Некаторыя жывёлы, такія як кот, жаба і казёл, асабліва атаясамліваліся з магічнымі сіламі. Захаванне такіх магічных ўяўленняў было характэрнай прыкметай пераходу ад Сярэднявечча да новага часу ў ментальнай сферы.

Уяўленні пра магічныя здольнасці і ўласцівасці розных жывёл існуюць са старажытных часоў. Яшчэ ў Сярэднявеччы трактаты па натуральнай магіі расказвалі пра розныя ўласцівасці раслін, жывёл і мінералаў. Ідэі пра магію жывёл дакладна пачалі распрацоўваць Вільгельм Авернскі і Альберт Вялікі [4, с. 336]. У XII ст. з’яўляюцца перакладзеныя з арабскай мовы на латынь трактаты па натуральнай магіі, напрыклад “Кніга кароў”.

Можна було б назвати яшчэ мноства трактатаў, у якіх пісалі пра жывёл і іх магічныя ўласцівасці, аднак звернемся непасрэдна да новага часу.

Калі гаварыць увогуле, то некаторыя віды жывёл ва ўяўленні еўрапецаў ранняга новага часу былі цесна звязаныя з магіяй і вядзьмаркамі. Перш за ўсё тут трэба назваць жаб, катюў, казлоў і зайцаў. Жабы мрзотныя і атрутныя, казлы юрлівыя, каты звязаныя з дэманічнымі сіламі і п'юць кроў маленькіх дзяцей, зайцы (ці труссы) – гермафродзіты ці могуць змяняць свой пол, часта із звязвалі з садаміяй. Такія асацыяцыі накладвалі свой адбітак на менталітэт людзей і на ўспрыняцце імі навакольнага свету. Усе названыя жывёлы мелі негатыўныя асацыяцыі ў культуры ранняга новага часу. Той жа самы казёл у хрысціянскім разуменні быў антытэзай авечкі.

Няма нічога дзіўнага ў тым, што жывёлы адыгрывалі значную ролю ў судах над вядзьмаркамі. Пры гэтым яны не заўсёды былі ахвярамі *maleficium*, яны былі саўдзельнікамі і памочнікамі, якіх таксама каралі за іх дзеянні. На судах вядзьмаркам прад'яўлялі абвінавачванні ў тым, што яны ўтрымлівалі ў сябе зачараваных жывёл (кароў, птушак, свіней), і ў тым, што рабілі шкоду чужой жывёле (каровы пераставалі даваць малако, раптоўна захворвалі ці падыхалі). Сам Д'ябал мог прыняць выгляд жывёлы і з'явіцца на дапамогу ведзьмаку ці вядзьмарцы.

Асабліва цікавай з'яўляецца канцэпцыя фамільяраў, ці жывёл, якія жывуць з вядзьмаркай і дапамагаюць у яе справах. Канцэпцыя дэмана ў выглядзе жывёлы зарадзілася ў Англіі і Шатландыі [2, с. 40]. Там яна часцей сустракаецца ў дакументах, у той час як у кантынентальнай Еўропе яна не была настолькі тэарэтычна распрацаванай, нават *Malleus Maleficarum* не дае суддзям інструкцый на гэты конт. Аднак гэта не азначае, што для простага людю гэта ідэя была незнаёмай. Дастаткова пачытаць казкі, якія захоўваюцца ў сабе даўнія ўяўленні народа пра навакольны свет, как убачыць, што магічны свет і свет жывёл былі моцна злітаныя. На судах гучалі абвінавачванні ў бок жаньчын, якія размаўлялі са сваімі катамі, напрыклад, і ва ўяўленні прысутных каты адказвалі ім чалавечым голасам. Для сённяшняга чалавека няма нічога дзіўнага ў тым, каб размаўляць са сваім дамашнім улюбёнкам. Сёння ряць нават размаўляць з кветкамі, каб яны лепш раслі. Можна ўявіць сабе, як гэта выглядала б для чалавека XVI ці XVII стст.

Тэарэтыкі Сярэднявечча і ранняга новага часу пісалі, што фамільяра вядзьмарка (ведзьмакі рэдка мелі фамільяраў) атрымоўвае непасрэдна ад Д'ябла для дапамогі або ў спадчыну ад іншай вядзьмаркі. Такая жывёла паўсюль суправаджала сваю гаспадыню. Тут можна ўспомніць самы расстыражыраваны фальклорны вобраз вясковай жаньчыны, кала ног якой увесь час трэцца коцік. Для астатніх сустрэча з катом несла дрэнныя прадказанні. Адрозна трэба адзначыць, што канцэпцыя фамільяра адрозніваецца ад ідэі з'яўлення Д'ябла ў форме жывёлы. Тут мы маем справу з пастаянным спадарожнікам вядзьмаркі, які нясе поўную адказнасць за яе дзеянні.

Аднак ў прадстаўленым дакладзе гаворка ідзе не столькі пра фамільяраў, таму што гэта асобная канцэпцыя ў дэманалогіі і пра яе мае сэнс пісаць асобна, а пра магічныя ўласцівасці жывёл ва ўяўленні людзей таго часу. Менавіта людзей не грунтавалася на сучасных навуковых дасягненнях, з'явілі навакольнага свету тлумачылі здапамогай Бібліі ці міфалогіі. А жывёлы ў пэўнай ступені былі часткай міфалагічнага свету і валодалі суадноснымі магчымасцямі.

Вялікай магічнай сілай валодалі жабы, і не толькі вядзьмаркі і знахаркі, але і простыя людзі высушвалі жаб, таўклі ў парашок, выкарыстоўвалі кроў жабы для сваіх мэт. Вядома, што некаторыя віды жаб выдзяляюць таксічную вадкасць на скуры, што напругу звязвала гэтую жывёлу з атручваннем і хваробамі. Але, як гэта характэрна для народнай культуры, ад бяды ратаваліся з дапамогай таго, што магло выклікаць яе. Так, жабы з'яўляюцца ў якасці састаўной часткі ў мностве старажытных рэцэптаў для лячэння людзей і жывёл. Асабліва вялікую ролю жабы адыгрывалі ў баскаў. Тут яны часта выконвалі ролю фамільяраў і спадарожнікаў на шабаш. Дарэчы, у Англіі таксама жабы часта выступаюць у ролі фамільяраў. Таму не дзіўна, што знаходжанне жабы ў доме чалавека магло прывесці да абвінавачвання ў вядзьмарстве. У звычайным доме жаб не трымалі. Ва ўяўленнях людзей новага часу жаба, непрыемная як на дотык, так і на выгляд, асацыяравалася з Д'яблам ці дэманамі, што мы

знаходзім, напрыклад, у паэме Мільтана "Страчаны рай", у якой Сатана прымае выгляд жабы. Можна таксама ўспомніць творы мастацтва новага часу, у якіх жаба мела тую ж сімволіку.

Такія ж негатыўныя асацыяцыі ў ментальнасці ранняга новага часу меў і казёл. Адрозна ўспамінаецца, што менавіта вобраз гэтай жывёлы найчасцей выбіраў Д'ябал, каб з'явіцца людзям, асабліва на шабаш. Безумоўна, той вобраз, які атрымала гэта жывёла ў раннім новым часе, складваўся на працягу стагоддзяў. Сэксуальныя асацыяцыі, звязаныя з казлом, ідуць яшчэ ад антычных міфаў пра казланогіх істот, надзеленых незвычайнай сэксуальнай сілай і энергіяй і, натуральна, распушчанаасцю. Хрысціянства, якое асуджала паганскія культуры, падмацавала гэта негатыўнае ўспрыняцце і ўключыла многія рысы гэтых старажытных істот у створаны ім вобраз Сатаны. Акрамя таго, у хрысціянскім мысленні вобраз казла выклікаў знаёмую па тэкстах, якія яны чулі, і роспісах і скульптурах, якія бачылі ў храмах, карціну: на Страшным судзе па левую руку Бога знаходзілі казлы. Гэта яшчэ ўмацоўвала асацыяцыі з Сатаной. Таму апісанні шабашаў з розных судоў напоўнены вобразамі казлоў, якія камандуюць шабашам, прыносяць туды вядзьмарак і займоўца з імі сэксам.

Каты, можна сказаць, маюць сваю главу ў гісторыі магіі і асабліва ў паляванні на вядзьмарак. Яшчэ з Сярэднявечча на зборышчах ерэтыкоў Д'ябал прысутнічаў у выглядзе ката. На шабашах кот – другі па папулярнасці вобраз Д'ябла. Чорны кот – увогуле адзін з улюбёных уवासенняў Д'ябла. Але каты, акрамя таго, самі па сабе адыгрывалі вялікую ролю ў паўсядзённым жыцці вядзьмаркі. Самі вядзьмаркі маглі пераўтварацца ў кошак, каб шкодзіць людзям [3, с. 1071]. Такія гісторыі можна знайсці і ў фальклоры, і ў трактатах па дэманалогіі. Каты маглі бачыць прадстаўнікоў іншага свету – дамавікоў і іншых, таму маглі выступаць у якасці пасрэднакаў. Цікава, што, хоць сабакі таксама валодалі некаторымі магічнымі здольнасцямі і ў іх выглядзе мог з'яўляцца сам Д'ябал, менавіта раз'юшаны, агрэсіўны кот у свядомасці людзей у большай ступені атаясамліваўся з вядзьмарскімі сіламі. Выходзіць, што для людзей ранняга новага часу кот быў раўнапраўным удзельнікам магічных рытуалаў. Таму не дзіўна, што так часта на судах прыгаворвалі не толькі вядзьмарку, але і яе ката, і афіцыйна іх разам каралі смерцю.

Жывёл прыносілі ў ахвяру багам з даўніх часоў, але ў Еўропе ранняга новага часу жывёлы таксама сталі віноўнікамі многіх катастроф, такіх як эпідэміі захворванняў, калі масава забівалі тых ці іншых жывёл на падставе таго, што хваробу напусцілі яны. Аднак іх, канешне, не судзілі, як катю на вядзьмарскіх працэсах.

Ж. Дэлуюм звяртае ўвагу на яшчэ адно праяўленне стаўлення да жывёл, а менавіта страх. Баяцца драпежнікаў – нармальна для чалавека. Але тут размова ідзе аб іншым. Ж. Дэлуюм, у прыватнасці, піша пра ваўкоў, страх перад якімі вырас у перыяд рэлігійных войнаў у Францыі [1, с. 40]. Пасля спусташэнняў пачыналася сапраўднае нашэсце ваўкоў, на якіх аб'яўлялі калектыўнае паляванне. Але само ўспрыняцце гэтага адрознівалася ад сучаснага. Сёння намі кіруе біялагічны страх перад істотай, якая мацней і спрытней і можа нас загрызці. Тады ж прымешваліся магічныя страхі: ваўкі ўяўляліся не жывёламі, а пярэваратнямі. Чалавечы розум проста не мог усвядоміць і растлумачыць такі маштаб нашэсця жывёл і бачыў у гэтым д'ябальскія памкненні. Адсюль і вялікая колькасць гісторый пра пярэваратняў, аднак гэта ўжо з'яўляецца асобнай тэмай даследавання.

Неабходна адзначыць, што вера ў магічныя здольнасці жывёл і, у прыватнасці, у магчымасць ператварэння вядзьмарак і ведзьмакоў была больш характэрнай для неадукаванага насельніцтва сельскай мясцовасці і гарадоў. Сярод дэманалагаў згоды па гэтым пытанню не было. Ж. Бадэн і Дж. Гленвіл прымалі такую магчымасць, а Генрых Крамер і пазнейшыя дэманалагі, як і большая частка пратэстанцкіх аўтараў, падзялялі ідэі св. Аўгусціна і бачылі ў гэтым дэманічныя ілюзіі.

Такім чынам, уяўленні пра магічныя ўласцівасці жывёл з'яўляюцца яскравым прыкладам тых змен, якія адбываліся ў народнай ментальнасці. З аднаго боку, яна яшчэ знаходзілася пад уплывам традыцыйных каштоўнасцяў і поглядаў, у якіх многія з'явы трактаваліся з магічнага пункту погляду. Такое стаўленне ўзмацнялася ў Еўропе ранняга новага часу, як гэта ні парадаксальна, менавіта таму, што адбываліся значныя змены ў рэлігійным і палітычным становішчы. Свет навокал імкліва мяняўся, а людзі, напалоханыя зменамі і іх

наступствамі, трактавалі іх на аснове сваёй яшчэ сярэднявечнай ментальнасці. З другога боку, не толькі сярод дэманалагаў, але і з вуснаў сведкаў ці суддзяў на працэсах пачынае гучаць недавер да існавання магічных катоў, сабак і да т.п. Ідуць пошукі іншых тлумачэнняў, у якіх практычны бок выходзіць на першы план. Аднак гэты працэс не быў простым, і масавыя забойствы катоў, напрыклад, назіраліся ў Францыі яшчэ ў XVIII ст.

Падсумоўваючы, можна сказаць, што ранні новы час быў сапраўды пераходным перыядам паміж Сярэднявеччам і сучаснасцю, у якім пачала фарміравацца новая ментальнасць і ў той жа час захоўвалася многае ад традыцыйнага светапогляду. Уяўленні пра жывёл – гэта ілюстрацыя толькі адной з праяў гэтага працэсу.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Делюмо, Ж. Ужасы на Западе / Ж. Делюмо. – М.: Голос, 1994. – 416 с.
2. Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition / ed.: R.M. Golden. – ABC-CLIO, 2004. – 1238 p.
3. Materials Toward a History of Witchcraft collected by Henry Charles Lea / ed. A. Rowland. – V. III. – University of Pennsylvania Press, 1939. – 1548 p.
4. The Cambridge History of Magic and Witchcraft in the West: From Antiquity to Present / edited by D.J. Collins. – Cambridge University Press, 2015. – 770 p.